

VIŠŇOVSKÝ, Emil (ed.) (2014): *Univerzita, spoločnosť, filozofia: realita versus hodnoty. S pôvodnou štúdiou Axela Honnetha*. Bratislava: Iris.

JIRSA, Jakub (ed.) (2015): *Idea university*. Praha: Academia.

NEWMAN, John Henry (2015): *Idea univerzity. Ivanka pri Dunaji: Kolégium Antona Neuwirtha*.

Stav univerzitného vzdelávania provokuje už aj v akademickej verejnosti k čoraz početnejším reakciám. Už to nie sú len ojedinelé blogové príspevky na internete či príležitostné štúdie vo vedeckých časopisoch, ktoré referujú o meniacej sa úrovni vysokoškolského pedagogického a výskumného procesu. Pribúda aj ucelených monografií venovaných tejto problematike. Tento trend je badaateľný tak vo svete, ako aj v českom i slovenskom prostredí. Za posledných približne deväť rokov vznikol celý rad kníh, ktoré do väčšej alebo menšej hĺbky analyzujú premenu vysokej školy ako inštitúcie v našom neoliberalnom a postmodernom veku (napr. Keller a Tvrdý 2008; Kaščák a Pulala 2012; Šima a Pabian 2013; Pabian et al. 2014; Hvorecký 2015; Stöckelová 2009; Dvořáčková et al. 2014), pričom v jednom prípade išlo v tejto oblasti dokonca o český preklad dnes už klasickej práce blahoslaveného J. H. Newmana „Idea univerzity“ (Newman 2014) a v dvoch prípadoch o české preklady diela K. P. Liessmanna (2012 a 2015). K nim v uplynulých dvoch rokoch pribudli ešte tri ďalšie tituly, ktoré budú predmetom tejto recenzie.

Z chronologického hľadiska prvým z nich je kolektívne knižné dielo autorov a autoriek zväčša bratislavskej akademickej proveniencie (výnimku tvorí zrejme len Axel Honneth so svojou úvodnou staťou) s názvom *Uni-*

verzita, spoločnosť, filozofia: realita versus hodnoty. Vzhľadom na obmedzený priestor, ktorý ponúka žáner recenzie sa obmedzme pri bližšom pohľade na toto dielo len na vybrané eseje z tejto zbierky. Ide totiž vo svojej podstate o súbor statí, viac alebo menej vedeckého charakteru, ktoré spája myšlienka uvažovania nad univerzitným prehlbovaním a odovzdávaním vedomostí, hoci v prípade poslednej z nich (autorom je František Škvrnda) hovoríme o krátkom pohľade na charakter antického vyššieho vzdelávania. Už úvodná Honnethova stať (z nemčiny ju preložil Ján Demčišák) môže vyvolávať provokatívne reakcie. Autor tam totiž vyzýva k obnove takmer zabudnutej funkcie filozofie, ktorou je výchova k demokratickému občianstvu. Obviňuje tzv. „*kultúrno-konzervatívny výklad*“ vzdelávacej politiky, podľa ktorého striktná neutralita štátu nepripúšťa demokraciu bez „*permanentného prílevu existujúcich tradícií*“ (s. 19). Logicky tak za zhubný a negatívny považuje taký druh školskej výchovy, ktorý nabáda k poslušnosti voči autoritám a morálnemu konformizmu (porov. s. 16–17). Tento jeho poznatok vyznie provokatívne nižšie, a to vo svetle ďalších dvoch recenzovaných titulov.

Viacere nasledujúce pôvodné slovenské state viac-menej unisono kritizujú súčasné neoliberalné trendy v uni-

verzitnom vzdelávaní. Tak napríklad Emil Višňovský si berie na paškál „komodifikáciu“ a „marketizáciu“ akademickej práce a analógiu „producent/konzument“ vo vzťahu učiteľa a študenta (pozri s. 43) ako objektívne fakty života dnešných univerzít. Ivan Buraj sa zas netají subjektívnym charakterom svojich úvah, keď zistujeme, čo ho „na tom všetkom neprestajne udivuje a obzvlášť hnevá“ (s. 54). Tým „všetkým“ je v jeho prípade najmä akademický elektronický systém (AiS2), ktorý nepovažuje za zvlášť priateľský voči používateľom a nemá ďaleko od mocenského penálneho nástroja, ktorý má „ambíciu totálne všetko podchytiť, evidovať a riadiť“ (s. 58, zvýraznenie v orig.). Ako podobne reštriktívne voči pedagógom a pedagogičkám chápe rôzne papierové „smernice, príkazy, opatrenia rektora a ďalšie vnútorné predpisy“ (s. 66) Lenka Bohunická vo svojom príspevku o etike v akademickom prostredí. Kritiku „neoliberálnej politickej racionality“ (s. 87) a kultúry auditu (pozri s. 74 a nasl.) vo vysokoškolskom vzdelávaní nájdeme v statiach z pera Ľubice Kobovej, Zuzany Kiczkovej a Miroslava Tížika. Nad „intelektuálnou kultúrou“ zas svojsky uvažuje Erich Mistrík.

Úvahu nad akademickou spolupracou v spoločenských a humanitných vedách ponúka Mariana Szapuová, zatiaľ čo Peter Sýkora analyzuje systém grantového financovania vedy na Slovensku. Poznamenaniahodné je, že hoci viacerí autori a autorky priamo kritizujú tak súčasné nastavenie grantových schém, ako aj kritérium úspešnosti ich získavania jednotlivými vedeckými kolektívami, takmer všetky eseje boli financované z konkrétnych projektov. A to bez ohľadu na to, či išlo o filozofické diela, texty postavené

na empirickom výskume (Kiczková – výskumné rozhovory, Sýkora – prepočty konkrétnych prostriedkov vynaložených na vedu), alebo len o subjektívne „všeobecné ťažkanie si“ nad aktuálnym stavom univerzitného vzdelávania a výskumu. Z 11 publikovaných esejí len pod tromi z nich nebola uvedená dedikácia konkrétnemu grantu, z toho v jednom z týchto prípadov išlo o Honnethovu úvodnú stať.

Z hľadiska geografického pôvodu i šírky skúseností autorského kolektívu, ako aj časového rozpätia, v ktorom boli texty napísané, je podobným akademickým pokusom, akým je ten bratislavský, aj kniha *Idea university*, ktorú editoval Jakub Jirsa, výskumník z Ústavu filozofie a religionistiky Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe. Obsahuje jedenásť statí starších i súčasných autorov, z ktorých každý sa vyjadruje k niektorým aspektom univerzitného vzdelávania, ktoré vo svojej dobe považoval (považuje) za naliehavé a hodné intenzívnejšej pozornosti. Ako sa píše na prebale knihy, ide na jednej strane o historické texty venované ideii univerzity a liberálnemu vzdelávaniu a zároveň o state reagujúce na krízu univerzít na začiatku 21. storočia. Pre druhú skupinu je, podobne ako v prípade esejí bratislavských autorov a autoriek, typická kritika neoliberalnej paradigmy. Tento prístup vhodne reprezentujú slová Jacksona Learsa: „Najväčšie nebezpečenstvo tkvie v uplatňovaní trhom diktovaného manažérskeho prístupu: ide o tendenciu podriaďovať univerzity kvantitatívnym štandardom efektivity a produktivity, zmeniť vzdelávanie na komoditu, premeniť centrá otvoreného bádania na výskumné laboratóriá mamutích firiem a školiace strediská zamestnancov“ (s. 107).

Súčasní autori venujú náležitú a kritickú pozornosť aktuálnym fenoménom, akými sú napríklad rastúci tlak na prepájanie výskumnej a vzdelávacej úlohy univerzít, prudká inflácia vedeckej produkcie v podobe článkov v odborných periodikách, nárast podielu externých študentov, slabá vzájomná prepojenosť v prípade spoločenskovedných odborov, chabé základy elementárnej gramotnosti u absolventov stredných škôl, orientácia univerzít na splňanie spoločenskej objednávky v charaktere poskytovaných študijných odborov atď.

Autori, ktorých by sme mohli zaradiť medzi klasikov, sa venujú prevažne uvažovaniu nad funkciami, ktoré univerzita ako inštitúcia plní, akými sú najmä poznávanie, výučba a bádanie. Ako výstižné a reprezentatívne pre túto heterogénnu skupinu autorov sa javia slová Michaela Oakeshotta o tom, že „čas strávený na univerzite ho [študenta, pozn. M. S.] možno nepripravil zvlášť dôkladne na to, aby si zarobil na živobytie, ale naučil sa tu čosi, čo mu pomôže viesť zmysluplnejší život“ (s. 79). Práve v tom tkvie ale obraz o univerzite, ktorý z dnešného pohľadu pôsobí ako obsolétny a neadekvátny. Pretože dnes mainstreamom presadzovaná idea univerzity spočíva v orientácii na praktickú uplatniteľnosť nadobudnutých znalostí absolventov na tzv. trhu práce; nejaké „vyššie ciele“, ako napríklad spomínaný „zmysluplnejší život“, sa pri utilitárnej orientácii na prax a speňažiteľnosť poznatkov neberú do úvahy. A to nielen pre ich ťažkú empirickú uchopiteľnosť a nemerateľnosť.

Od tohto bodu sa nevyhnutne odvíja aj pohľad na Newmanovu *Ideu univerzity*, ktorej podstatná časť vyšla po prvýkrát v slovenskom preklade Matúša Sitára. Na jednej strane musíme prinaj-

menšom pripustiť, že niektoré myšlienky tohto filozofujúceho katolíckeho teológa sú aj dnes inšpiratívne. Napríklad tie o spoločensky očakávanej schopnosti „intelektuálne založeného človeka“ byť expertom na všetky možné závažné otázky (pozri s. 35), či také, ktoré nám pripomínajú, že už v 19. storočí boli univerzity obviňované z neužitočnosti (pozri s. 38). Na druhej strane, len ťažko možno zajmú dnešných, zväčša sekulárnych čitateľov rozsiahle pasáže venované dokazovaniu toho, aká prepotrebná je univerzitne pestovaná teológia či apoteóza pápežskej neomylnosti (pozri s. 45), akokoľvek tieto časti čítame s prihliadnutím k duchu doby, v ktorej boli napísané (obdobie zhruba 20 rokov pred nemeckým Kulturkampfom a spormi o neomylnosť pápeža z čias I. vatikánskeho koncilu). Máločo nám dnes asi povedia úvahy nad tým, akých gentlemanov by univerzity mali vypúšťať do sveta, činiac tak zadosť svojmu údajnému hlavnému poslaniu (pozri s. 106). Úplne v rozpore so súčasným trendom budovania tzv. výskumných univerzít je nepriame Newmanovo odporúčanie oddeľovať akt „objavovania“ od procesu „vyučovania“ (pozri s. 31). Nehovoriac už o ťažej čitateľskej stráviteľnosti týkajúcej sa kvetnatého viktoriánskeho štýlu, akým sa autor vyjadruje, najmä dlhým a ťažkopádnym súvetiam, ktoré môžeme v niektorých prípadoch rátať na deväť (s. 103) alebo dokonca až štrnásť riadkov (s. 121).

V tomto kontexte sa ako čitateľsky o čosi atraktívnejšie môžu javiť doplnkové state piatich slovenských autorov (filozofov a teológov), ktorí si za východiskový materiál pre vlastné texty vybrali práve Newmanovo dielo. Kým napríklad Marian Kuna postavil kardinálovu ideu univerzity povedľa

tej, ktorú vo svojich dielach ponúkol súčasný filozof A. MacIntyre, a kým Jozef Fekete urobil niečo podobné, ale s Heideggerom, Martin Luterán v podstate zreplikoval ponosy svojich kolegov a kolegýň z vyššie spomínaného bratislavského zborníka voči dnes dominujúcej predstave univerzity, ktorá má pripravovať predovšetkým expertov do praxe. Zároveň ponúkol model akejsi neuniverzitnej univerzity, teda takej vysokoškolskej ustanovizne, ktorá by fungovala na báze vzájomných kritických debát študentov mimo štandardnej kamennej inštitúcie. Matúš Sitár vo svojej eseji, naopak, kontemploval nad Nekonečnom, ktoré jediné nám má dať odpoveď na krízu života.

S azda najprovokatívnejšou, ale podobne ako v Newmanovom prípade v Biblii zakorenenou predstavou o univerzite, prichádza katolícky kňaz Ján Dolný. Ten totiž vystupuje s kritikou nielen z teistických, ale priamo z konzervatívnych pozícií, keď kritizuje „technokratické“ zmýšľanie dnešných vysokých škôl, ktoré údajne nahradili filozofiu rodovými štúdiami. Pre neho ide v tomto prípade o nevítané „završenie sekularizmu, v ktorom je časť povýšená na celok, čo je v úplnom protiklade s ideou univerzálneho poznávania“ (s. 185). Potvrďuje tým vlastne celkový uhol pohľadu, aký na univerzitu ponúkajú nielen jeho kolegovia, samotný J. H. Newman, ale v podstate aj celý vyššie spomínaný český zborník, ktorého editor Jakub Jirsa „nezastiera záujem o [...] konzervatívny prúd v uvažovaní o univerzite a jej úlohe v spoločnosti“ (s. 10). Tento prístup pomerne ostro kontrastuje s bratislavským zborníkom, ktorý len ťažko možno považovať za dielo písané v konzervatívnom duchu.

Spoločným znakom všetkých troch recenzovaných titulov je kritický duch, v akom sú písané, a to napriek značne veľkému časovému rozpätiu, v ktorom konkrétne texty vznikli, najmä pokiaľ ide o práce Newmana či Humboldta na jednej strane a súčasných autorov a autoriek na strane druhej. Spoločne pre ne tiež platí, že neponúkajú prakticky žiadne konkrétne návrhy riešení, až na malé výnimky, akou je spomínaná Luteránova myšlienka neuniverzitnej univerzity (tento termín navrhujem pre jeho koncepciu ako autor recenzie). Mnohokrát ide v podstate len o otvorené vyjadrenie nespokojnosti s panujúcimi pomermi, o intelektuálnu revoltu bez dôsledkov. Zároveň je ich jednotnou črtou aj to, že sa venujú primárne spoločenským a humanitným vedám, pričom tzv. hard sciences ostávajú skôr opomenuté.

Napriek týmto výhradám možno všetky spomínané diela vnímať ako zaujímavý a nepochybne dôležitý príspevok k aktuálnej diskusii o stave vysokého školstva (nielen) u nás. Provokatívnu otázkou však je, či už pre filozofov konečne nenastal čas, aby svet, v ktorom žijú, prestali len rôzne vysvetľovať, ale aby ho už aj začali meniť.

Dalšie použité zdroje

- DVOŘÁČKOVÁ, Jana, PABIAN, Petr, SMITH, Simon, STÖCKELOVÁ, Tereza, ŠIMA, Karel a VIRTOVÁ, Tereza (2014): *Politika a každodennost na českých vysokých školách: Etnografické pohledy na vzdělávání a výzkum*. Praha: SLON.
- HVORECKÝ, Jozef (2015): *Testament vedca*. Bratislava: Premedia.
- KAŠČÁK, Ondrej a PUPALA, Branislav (2012): *Škola zlatých golierov: Vzdelávanie v ére neoliberalizmu*. Praha: SLON.

- KELLER, Jan a TVRDÝ, Lubor (2008): *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: SLON.
- LIESSMANN, Konrad Paul (2012): *Teorie nevzdělanosti: Omyly společnosti vědení*. Praha: Academia.
- LIESSMANN, Konrad Paul (2015): *Hodina duchů: Praxe nevzdělanosti – Polemický spis*. Praha: Academia.
- NEWMAN, John Henry (2014): *Idea univerzity*. Praha: Krystal.
- STÖCKELOVÁ, Tereza (2009): *Akademické poznávání, vykazování a podnikání. Etnografie měnící se české vědy*. Praha: SLON.
- ŠIMA, Karel a PABIAN, Petr (2013): *Ztracený Humboldtův ráj. Ideologie jednoty výzkumu a výuky ve vysokém školství*. Praha: SLON.

Marián Sekerák*

SKARBEEK, David (2014): *The Social Order of the Underworld – How Prison Gangs Govern the American Penal System*. Oxford: Oxford University Press.

Vězení je specifickým prostředím, institucí, která je řízena na základě formálních pravidel, prostředí, v němž se vyskytují dvě skupiny od sebe oddělených jedinců s rozdílnými zájmy, tedy odsouzení a dozorcí. Z hlediska místní příslušnosti se specifika vězeňského systému od sebe vzájemně pochopitelně odlišují. Mohlo by být očekáváno, že vězeňské prostředí je z hlediska formalizace a neustálé kontroly prostředím zcela bezpečným pro odsouzené ve smyslu jejich rehabilitace. Nicméně někdy je kapacita silnějším faktorem a formální autorita nedokáže efektivně pokrýt množství odsouzených, kteří ve vězení pobývají. Spojené státy jsou prostředím s největším počtem vězňů na osobu v rámci běžné populace. Možná právě tento fakt přispěl ke skutečnosti, že vězeňské prostředí ve Spojených státech se stalo místem plným násilí, v rámci něhož byli odsouzení zanechání na pospas tomuto prostředí, kde vedle formálně ustanovené autority funguje také neformální vězeňský řád,

v rámci něhož obecně přijímané normy týkající se chování odsouzeného v totální instituci již více neplatí. Proto často odsouzení hledají ochranu sebe samých v rámci participace na životě skupiny uvnitř skupiny odsouzených, entity světa ve světě, a připojují se k vězeňským gangům. Uvažovali-li bychom o vězeňských ganzích jako o chaotických a neorganizovaných skupinách, byli bychom možná překvapeni, nakolik sofistikovaně organizované a, co se aktivit týče, regulované tyto skupiny jsou. Za zajímavou, podnětnou a inovativní považují publikaci Davida Skarbeka, která představuje pokus o systematizaci seberegulujících procesů v rámci vězeňského prostředí, analýzu vztahu mezi neoficiálně ustavenými vězeňskými institucemi, a která je současně pokusem o nastínění struktury organizace zločineckých podniků podsvětí.

Autor ve své knize ukazuje, jakým způsobem vytvářejí vězeňské gangy pořádek mezi odsouzenými, jakým způ-

*PhDr. Marián Sekerák, Katedra politologie, Institut politologických studií, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova v Praze, marian.sekerak@gmail.com.

sobem modelují pravidla vězeňského života a formují nedovolené mechanismy v rámci ilegálních aktivit. Své úvahy opírá Skarbek především o ekonomickou teorii, kterou často používá jako nástroj pro analýzu kultury odsouzených, jejich hierarchie, a pokouší se vysvětlit, proč se vězeňské gangy formují, jakým způsobem je ovlivňuje existence formálně ustavených institucí, a proč mají vězeňské gangy značný vliv i na trestnou činnost realizovanou mimo vězeňské zdi. Kniha je tak skutečně fascinujícím vhledem do zdánlivě iracionálního života odsouzených v prostředí Spojených států.

Odsouzení mají v rámci vězeňského prostředí pouze omezený přístup k řadě formálně ustavených správních institucí, které jsou součástí našich běžných životů, konkrétně právních a sociálních institucí, které pomáhají nastolit sociální řád a regulovat ekonomickou aktivitu skrze ochranu práv jedince, které pomáhají k legálnímu vynucení práv a oprávněných zájmů. Tyto instituce hrají zcela zásadní roli v každé společnosti, neboť pomáhají nastolit a udržovat řád. Nicméně právě proto, že odsouzení jsou často zapojeni do aktivit přesahujících formální vězeňská pravidla, nemohou se spolehnout na řídicí mechanismy správních organizací na formální úrovni. Je-li uzavřena smlouva vně vězeňského prostředí, existují zde zcela přirozené právní opory pro zajištění jejího plnění v případě, že jedna ze stran je v prodlení. Pokud je uzavřena dohoda mezi odsouzenými týkající se směny statků či služeb v rámci vězeňského prostředí, a to mimo oficiální možnost přístupu k těmto statkům a službám, pak v případě selhání této dohody neexistuje žádný formální nástroj vynucení žádoucího jednání. Aby uspokojili odsouzení tuto svoji potřebu pro regulaci, začali vytvářet

vlastní, samosprávné instituce. Autor poukazuje na tři základní funkce těchto neformálních samosprávných institucí. V první řadě tyto instituce definují a vymáhají vlastnická práva. Vlastnické právo ve vězeňském prostředí je „*exkluzivní pravomoc vybrat si, jak bude zdroj použit*“. Toto právo určuje, kdo má právo zdroj užívat, vydělávat peníze v rámci jeho užití, přenášet toto právo na další subjekty a vynucovat si plnění (s. 4). V druhé řadě jsou to právě samosprávné instituce, které napomáhají jedincům získat výhody z realizovaného obchodu. Komoditní směna se tak stává jednodušší. Ač se to tak nemusí na první pohled zdát, z pozice jednotlivce může být někdy problematické nalézt subjekt, který bude ke směně přístupný, přičemž zde hraje důležitou roli jeho reputace a kvalita nabízeného zboží či poskytovaných služeb. Nicméně pokud jedinci vědí, že zde existuje v rámci obchodu skrze samosprávnou instituci případná možnost řešení neshody či následné nespokojenosti týkající se vzájemné směny, pak je pro ně jednodušší do takto nejistého vztahu vstoupit. Třetí funkcí samosprávných institucí ve vězeňském prostředí je „*napomoci jedincům jednat kolektivně*“ (s. 6).

Kniha se v obecné rovině zabývá mimozákonnými samosprávnými institucemi, které si odsouzení sami vytvářejí, tedy gangy. Jejich vznik opírá autor o dva teoretické koncepty, a to teorii deprivace a teorii potřeb. Teorie deprivace vnímá existenci samosprávy vězeňského života jako přímý důsledek jedincovy zkušenosti v rámci uvěznění, kdy prožívá nedostatek svobody, statků a služeb, heterosexuálních vztahů, autonomie i bezpečí. Na druhé straně teorie potřeb hovoří o tom, že pro porozumění vězeňskému sociálnímu řádu je nezbytné porozumět před-

vězeňské zkušenosti a predispozicím, které si s sebou přinášejí odsouzení do vězení, neboť vězeňská kultura, ať už se jedná o její vazbu na sociální třídu či drogové prostředí, je pouhým rozšířením kultury vnějšího světa. Autor tak tvrdí, že „*vězeňské komunitě můžeme porozumět pouze tehdy, podíváme-li se za vězeňské zdi*“, tedy ve smyslu majoritní společnosti (s. 7).

Důležitou roli při ustavování neformálních autorit ve vězeňském prostředí hraje existence nepsaného vězeňského řádu. Jestliže vězeň žije v souladu s těmito nepsanými pravidly, pak je ostatními respektován. Naruší-li soustavně a staví se proti těmto pravidlům, pak se často dostává do statusově nižší role. Vězeňský řád má tak přímý vliv na sociokulturní pozici jedince uvnitř vězeňské komunity, stejně jako předvězeňský život odsouzeného. Skarbek uvádí příklad znásilnění dítěte, které je aktem zařazujícím jedince velmi nízko v rámci vězeňské hierarchie, přičemž takový vězeň bude ve vězení pravděpodobně čelit předpokládané hrozbě napadení ze strany ostatních odsouzených. Naopak vrazi jsou dle autora zpravidla ve vězeňském řádu postaveni výše, ačkoli vliv zde má i povaha jejich činu, neboť jestliže se jednalo o násilné chování či byla-li v případě vraždy obětí žena, pak se opět odsouzený ocitá na dně vězeňské společnosti.

Autor uvádí, že s respektem vůči nepsanému vězeňskému řádu mají problém zpravidla mladí odsouzení, kteří pro ustanovené normy představují problém. Aby bylo možné tomuto problému porozumět, byli dotazováni „starší“ odsouzení, kteří hovořili o své zkušenosti s touto problematikou za mřížemi. Jeden z odsouzených popsal mladé současné vězně jako tzv. „generaci Pepsi“ (s. 40) zřejmě ve snaze přirov-

nat tuto generaci k nápoji, kterým když zatřesete, tak vybublá. Mladí vězni podle něj mají potřebu něco dokázat, zpravidla, jak jsou silní a tvrdí muži, jsou mnohem násilnější a spontánnější, přičemž pravidlo „*uvažuj předtím, než jednáš*“ (TBYAS – think before act and speak) pro ně neplatí (s. 40). Stejně tak mladí jedinci jsou ti, kteří mají problém s respektem vůči starším odsouzeným, kteří mají za sebou dlouhou vězeňskou historii a zpravidla v rámci vězeňského systému požívají výhod svého vysokého statusu. Autor tento fakt, který je záležitostí až posledních desetiletí, připisuje do jisté míry proměnám demografických charakteristik v rámci amerických věznic, kdy americké věznice jsou v současnosti větší, stejně jako je zde více mladých odsouzených různých národností a etnických příslušností. Nepsaný vězeňský řád tak sice stále existuje, ale jak autor upozorňuje, pro tuto mladou vězeňskou generaci, kterou je soustavně porušován, se stává do jisté míry neefektivní. A to je důvod, proč musejí odsouzení hledat jiné způsoby jak sami sebe ochránit, jak ochránit své vlastnictví vzácných statků a jak ochránit existenci vězeňského ekonomického systému. Cestou a způsobem této ochrany se pak staly vězeňské gangy (s. 42).

Ještě před rokem 1970 vězeňský nepsaný řád měl svůj význam a hrál významnou roli při organizaci vězeňského života. Jak již bylo naznačeno, skrze demografické změny se změnila struktura vězeňského prostředí a vězeňský nepsaný řád začal selhávat. I přesto, že dodnes řada odsouzených nepsaná vězeňská pravidla respektuje, není možné se na tento nepsaný řád zcela spoléhat při organizaci vězeňského života a ilegálních aktivit v rámci něj realizovaných. A proto se odsouzení obrátili

na vězeňské gangy, do nichž začali vstupovat, jakožto do samosprávných uskupení, která jim zajistí ochranu vězeňského sociálního systému. Stejně jako mafie a ostatní podobné skupiny, vězeňské gangy vznikly primárně s cílem zajištění ochrany (s. 47). Ve skutečnosti to, co činí gangy a jim podobná uskupení unikátními, není jejich podíl na organizaci zločinu, ale to že dokáží zločin řídit. Jsou to gangy, které stanovují pravidla a umožňují podílet se na nelegálním trhu. V roce 1957 byl mladým hispánským vězněm založen první kalifornský gang – The Mexican Mafia (s. 52). Na jeho příkladu demonstruje Skarbek roli gangů a mafií uvnitř vězení. Podle dostupných informací byl tento gang formován s cílem ochrany, jak již bylo naznačeno, ochrana je hodnotou, která zpravidla stojí na počátku formování gangů, ať se již jedná o ochranu majetku, oprávněných zájmů či života a zdraví. Tato potřeba je počátkem každého gangu. Zakládající členové tohoto gangu byli relativně mladí a byli členy Los Angeleských pouličních gangů. Většina členů se ovšem vzdala své identity členů pouličního gangu v důsledku kolektivní potřeby dílčí ochrany, přičemž vedle ochrany samotné začal gang budovat vlastní vězeňský business a získával tak moc nad ostatními odsouzenými. Na počátku 60. let byli zakládající členové tohoto gangu rozděleni a převezeni do různých věznic (San Quentin, Soledad, Folsom). Namísto toho, aby došlo k přerušení jejich aktivit, naopak tento krok pomohl k rekrutaci nových členů a rozšíření působnosti gangu. Později měli někteří členové gangu pocit, že jeho jméno není dostatečným vyjádřením latinského dědictví, a tak se vžilo jméno gangu La Eme (jako španělské písmeno M). Rekrutace členů pokračovala

a v roce 1965 už La Eme kontroloval téměř každou kalifornskou státní věznici. La Eme zcela změnil pojetí gangu. Autor odkazuje ve svém díle na Roberta Morrilla, který byl součástí první organizace zabývající se potlačováním aktivity gangů ve Spojených státech, který tvrdil, že původní pojetí gangu bylo pojetí menší skupiny jedinců se společnými zájmy, která nikdy neměla větší význam než význam blízkého přátelství a společných obchodů. La Eme toto pojetí zcela změnil. Od člena gangu byla vyžadována věrnost a členství bylo chápáno jako doživotní závazek (s. 53). A právě La Eme se stal popudem pro další gangy, které vznikly posléze. La Eme byl najednou pro ostatní odsouzené hrozbou, a tak v odpovědi na tuto situaci začali formovat vlastní samosprávná uskupení. Tak vznikla například La Nuestra Familia s prvotním cílem „ochraňovat a bránit své členy proti jakékoli vnější agresi, speciálně ze strany La Eme“ (s. 54). La Eme a La Nuestra Familia tak byly první vězeňské gangy, které se formovaly v prostředí kalifornského vězení, nicméně rozhodně nebyly poslední.

Autor poukazuje na fakt, že soudobá podoba vězení je značně odlišná od podoby vězení ve 20. století (s. 56), neboť většina činností je motivována ekonomickými pohnutkami. Vězení se stala rozsáhlým trhem, poptávka po kontrabandu je mnohem větší, než bývala dříve. Víc lidí znamená více příležitostí pro nelegální vězeňský obchod. A jsou to právě vězeňské gangy, které mají prominentní roli na poli vězeňského drogového trhu. Staly se tak subjektem, který „kontroluje celou vězeňskou ekonomiku a vězeňský trh“ (s. 62). Díky vězeňským gangům jsou dnes ve vězení dostupné statky jako drogy, alkohol, sexuální služby, mobilní telefony a řada

dalších kontrabandů, které v rámci oficiálního systému odsouzeným dostupné nejsou (s. 103).

Správa a řízení těchto aktivit vyžadují i na straně gangů důslednou vnitřní organizaci. Je třeba stanovit, kdo může být členem gangu a jaká role mu bude přináležet, je třeba si své členy důsledně vybírat, jsou to právě členové gangu, kteří modelují jeho reputaci, neboť v takto komunitně organizovaném systému platí, že jednání jednoho z členů vytváří závazek pro celou skupinu. Vězeňské gangy si velmi dobře uvědomují svoji důležitost ve smyslu vytváření pravidel pro jedince, kteří majoritní pravidla neuznávají, a to dokonce i mimo vězeňský svět. A i tehdy, budeme-li předpokládat, že každý ve vězeňském prostředí je chamtivý a násilný, „*stále zde existují silné ekonomické síly, které fungují ve smyslu omezení brutality, pronásledování a chaosu*“, přičemž vězeňské gangy jsou dle autora ty subjekty, které těmito silami disponují (s. 130).

Ve společnosti často panuje názor, že vězeňské gangy, které majoritní společnost zná především z nadnesené reality amerických filmů, jsou neorganizované jednotky, které jsou založeny na rasovém či násilném podtextu. David Skarbek ve své knize ukázal, že vězeňské gangy vznikají zpravidla na úplně jiné podstatě, tedy na podstatě ochrany určitých hodnot. Vězeňské gangy dnes poskytují odsouzeným efek-

tivní samosprávný nástroj, který jim nebyla schopna zajistit majoritní autorita, neboť v důsledku nárůstu odsouzených ve Spojených státech došlo v konotacích demografických proměn k selhání ochranného mechanismu vězeňského prostředí, vězeňský nepsaný řád ztratil na významu a odsouzení začali pocítovat potřebu vlastní ochrany skrze jinou samosprávnou instituci.

Skarbekova publikace *The Social Order of the Underworld* je důkazem toho, že po letech útlumu pozornosti věnované výzkumu vězeňského prostředí je nyní tento zájem pozvolna obnovován, je upozorňováno na problémy, které byly dlouhou dobu opomíjeny a vězeňský život je odkrýváno ve všech svých aspektech, a to nejen v prostředí Spojených států, ale celosvětově. Tím se otevírá značný potenciál pro analýzu organizace vězeňství a každodenní vězeňské praxe. Ač autor založil svoji knihu na dostupných datech a studiu dokumentů, nikoli na vlastním etnografickém výzkumu, domnívám se, že kniha je velmi inspirativním čtením a povedeným pokusem o odhalení kořenů a podstaty existence vězeňských gangů ve smyslu racionalizace potřeby odsouzených být součástí těchto samosprávných skupin, který přináší podnětné myšlenky, jež dávají čtenáři nový náhled a novou perspektivu existence a neformální moci vězeňských gangů.

Alena Lochmannová*

* Ing. Alena Lochmannová, Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, oudovaa@ktb.zcu.cz.

CORNEJO, Renata, PIONTEK, Slawomir, SELLMER, Izabela a VLASTA, Sandra (2014): *Wie viele Sprachen spricht die Literatur? Deutschsprachige Gegenwartsliteratur aus Mittel- und Osteuropa*. Wien: Praesens Verlag.

Editoři této monografie v úvodu ve shodě s Brigid Hainesovou (2007) konstatují, že doposud se literární věda zabývala především německo-tureckými autory a autorkami a jejich kolegy ze střední a východní Evropy nechávala stranou zájmu. Michaela Bürger-Koftis (2009) píše o *rozšíření německé literatury na východ* a představuje tak novou generaci autorů střední a východní Evropy. V posledních letech vznikly dílčí studie o německy píšících autorech z této oblasti. Renata Cornejo (2010) napsala pojednání o německy píšících autorech českého původu po roce 1968, Agnieszka Palej (2004) tematizovala autory polského původu, kteří působí v německém jazykovém prostoru. Významným počinem v mapování literatury autorů střední a východní Evropy je rovněž publikace řady *Aussiger Beiträge* s titulem *National – postnational – transnational? Neuere Perspektiven auf die deutschsprachige Gegenwartsliteratur aus Mittel- und Osteuropa* (Nacionální – postnacionální – transnacionální? Novější perspektivy současné německy psané literatury ze střední a východní Evropy) v redakci R. Cornejo, S. Piontka a S. Vlasty z roku 2012.

Vzhledem k problematičnosti pojmu *Migrationsliteratur* docházejí editoři k závěru, že byť je literatura migrantů podporována mnohými institucemi ve formě ocenění autorů, autorských čtení a propagace, dochází na druhé straně k vzniku *ghett migrantské literatury*, ze kterých se autoři snaží dostat. Proto probíhají v současné době emancipační snahy, jejichž výsledkem má být zánik

této literatury, který údajně přijde v okamžiku, kdy tato literatura ztratí veškeré biografické a tematické usouvztažení s tematikou migrace a splyne s německy psanou literaturou.

Tato úvaha má svou logiku a vzhledem k situaci na knižním trhu německy psané literatury rovněž své opodstatnění. Opomíjí ovšem skutečnost, že do německého kulturního prostoru přicházejí zvláště v posledních několika měsících tisíce migrantů a někteří z nich budou jistě ve svých textech reflektovat právě na (auto)biografickém pozadí svá *migrantská* témata. Je pravda, že monografie vznikla v roce 2014 a jednotlivé texty patrně v předchozích dvou až třech letech. Na druhé straně je však nepopiratelné, že intenzivní snahy především ilegálních migrantů proniknout do západní Evropy, byť v podstatně menším rozsahu než v současné době, jsou zjevné nejméně v uplynulých deseti letech.

Editoři také zmiňují tvrzení W. Schmitze a D. Köllingové (2014), že výše zmíněným splynutím vznikne v Německu *nová literatura* a kladou si zároveň otázku, v čem může to *nové* spočívat. Tuto otázku má zodpovědět právě předložená monografie.

Po přehledném úvodu následuje nejprve část teoretická s názvem *Positionen* (stanoviska) a dále část se studiiemi – *Studien* – k jednotlivým autorům a jejich vybraným dílům.

Stanoviska

Renomovaný německý germanista Manfred Weinberg se snaží ve svém pojednání/stanovisku *Was heißt und zu*

welchem Ende liest man Migrantenliteratur? Mit Anmerkungen zum Werk Libuše Moníkové (Co znamená pojem literatura migrantů a co se v ní dočteme? S poznámkami k dílu Libuše Moníkové) vyrovnat s definicí problematického pojmu. Hned v úvodu svého textu se, podle mého mínění, právem pozastavuje nad tím, že se dnes velmi dobře prodávají knihy s explicitně migrantskou literaturou, tedy tituly s cize znějícím jménem autora na obalu. Přitom však konstatuje, že převažuje zájem čtenářů o autory tureckého původu a o autory z dalších vzdálenějších kultur, ale zájem o střední a východní Evropu je minimální (s. 15). Toto tvrzení výstižně ilustruje citáty z eseje Libuše Moníkové *Zwetschgen. Über Deutschland* (Švestky. O Německu), ve kterém autorka kritizuje nezájem skupiny německých spisovatelů při návštěvě Čech zkusit říci česky alespoň dobrý den, děkuji a na shledanou. Jako další příklad neznalosti prostředí zmiňuje Moníková bývalého levičáka, který v Praze mluví ostentativně rusky, jako by chtěl místní potěšit (s. 15).

Weinberg v této souvislosti kritizuje německé renomované noviny *Süddeutsche Zeitung*, které uvádějí vlastní jména ze slovanských jazyků bez diakritiky a stejně tak i další média (rozhlas a televize), která prezentují jejich chybnou výslovnost (s. 15–16).

K tomuto jevu musím podotknout, že velmi podobná situace je také na české straně. Poslouchám dlouhodobě a pravidelně Český rozhlas – stanici *Vltava*, která u nás bezesporu představuje elitní médium vysoké kultury, ovšem výslovnost známých i méně známých autorů z německého prostředí je v pořadech této stanice většinou chybná. Křestní jméno rakouského básníka George Trakla je čteno an-

glicky a příjmení německé spisovatelky Jenny Erpenbeck je podivně komoleno. V poslední době mě zarazilo při upoutávce na jinak velmi zajímavý program o Drážďanech, že hlasatelka vyslovila název chrámu Frauenkirche jako *Frauenkirsche*, takže místo *Kostela Panny Marie* z toho vyšla jakási *Ženská třešeň*. Obě strany česko-německého pomezí tedy mají co dohánět.

Jak bylo již výše zmíněno, nevidím důvod považovat *biografičnost* za nepatřičnou dimenzi *literatury migrantů*. Migranti přicházejí, přicházejí a budou přicházet do Německa, a tedy budou vznikat autobiograficky laděné texty. Podobně tak není na místě považovat *biografičnost* za klišé, případně za *nálepku* podporující prodej.

Andrea Meixnerová zastává ve svém textu *Zwischen Ost-West-Reise und Entwicklungsroman? Zum Potenzial der sogenannten Migrationsliteratur* (Mezi cestou z Východu na Západ a vývojovým románem? K potenciálu tak zvané migrační literatury) k literatuře migrantů podobně kritické stanovisko jako Weinberg. Jako příklad uvádí povídku autorky Yoko Tawada, rodilé Japonky, která žije od 80. let v Německu a píše německy. V povídce *Ein Brief an Olympia* (Dopis Olympii) popisuje pokus jedné informatičky naprogramovat androida – *úspěšného exilového spisovatele z Východu*, který by splnil přání literární veřejnosti a napsal autobiografický román o autorově mládí prožitém v diktatuře a jeho životě po migraci. Meixnerová dodává, že typ takového románu nebo povídky skutečně existuje a kolem roku 2000 dosáhl bezesporu velké popularity (s. 37).

Autorka přisuzuje mnoha příběhům migrantů označení *Entwicklungsroman* (vývojový román) s poukazem na to,

že hlavní postava příběhu prožívá přechod z dětství do dospělosti a dále zmiňuje podle Katrin Sorko (2007) zakotvení těchto textů v dimenzích *Familienroman* (rodinný román), který nalezneme rovněž u české germanistky Naděždy Heinrichové a jejího kolegy Jiřího Sirůčka (2011) (s. 47).

Ironizující pohled na *typický* příběh migranta z Východu, který se usadil na Západě, včetně velkého zájmu čtenářů, se mi jeví jako manýra a (nebo) jako přehnaná obava ze schematičnosti takového druhu literatury migrantů.

Walter Schmitz a Daniela Köllingová upozorňují v textu *Gibt es eine Literatur der Migration? Zur Konzeption eines Handbuchs zur Literatur der Migration in den deutschsprachigen Ländern seit 1945* (Existuje literatura migrace? Ke koncepci příručky o literatuře migrace v německy mluvících zemích od roku 1945) na možné *pasti* při definici daného jevu. Autoři zjistili při práci na chystané publikaci, že autobiografický rys textů se může jevit jako velmi rozmanitý. Jako příklad uvádějí patrně nejúspěšnějšího autora *migrantské literatury* Rafika Schamiho, náležejícího k syrské křesťanské menšině, který žije od 70. let v Německu a od 80. let je pevně zakotven v německém literárním životě. Vedle něho zmiňují Feriduna Zaimoglu, autora *druhé generace*, který trvá na silném sociolektu tzv. *Kanak Sprach*, přičemž *Kanake* je sociální typus nepřizpůsobivého tureckého migranta a Zaimoglu se cítí jako literát jeho mluvčím.

Schmitz a Köllingová vidí *literaturu migrace* jako *každou* literaturu, tedy jako prostor, spojující stanoviska a expresivitu autora jako *kritickou komunikaci* a dodávají k tomu specifikum *literatury zkušenosti* (s. 65). Proti této

definici oproti Weinbergovu pojetí nelze nic namítnout.

Wolf Dieter Otto říká v úvodu svého pojednání *Nation und kulturelles Gedächtnis. Der Migrationsdiskurs als Herausforderung des nationalen Selbstverständnisses in Deutschland* (Národ a kulturní paměť. Migrační diskurz jako výzva pro národní sebeuvědomění v Německu), že pojmy *nacionální, postnacionální a transnacionální* znamenají pro německé humanitní a kulturní vědy *rozhodný zlom* při rozšiřování horizontů a rozměrů kulturních prostor (s. 77).

Údajný rozdíl mezi etnickým Němcem a migrantem v Německu vyvolává otázku, jak jsou Němci *v praxi* skutečně tolerantní, a tedy jak jsou vlastně schopni *ustřebet* cizí kulturní vlivy přicházející spolu s migranty. K tomu zbývá jen dodat, že tato otázka je v Německu a vlastně v mnoha dalších evropských zemích v posledních měsících více než aktuální.

Na závěr teoretické části monografie, kterou uzavírá Ottův příspěvek, můžeme říci, že tento autor, zabývající se interkulturní germanistikou se zaměřením na výzkum cizosti, tolerance a interkulturní literaturou, je v podstatě jediný teoretik z výše uvedené skupiny s nezaujatým a ničím tendenčně nezatíženým pohledem na *literaturu migrantů*.

Studie

Polská germanistka Agnieszka Palej v textu *Konflikte und Synergien im transkulturellen Raum: Sabrina Janeschs Roman 'Katzenberge'* (2010) (Konflikty a synergie v transkulturním prostoru: Román Sabriny Janeschové Katzenberge) představuje velmi vhodný příklad *migrantské autorky* německo-polského původu, která se narodila v roce 1985 v Německu polské matce

a německému otci. Její románový debut je částečně autobiografický – vypravěčka je stejného původu jako autorka a popisuje své dojmy z návštěvy vlasti svého dědečka – Západní Ukrajiny (Haliče). Tento byl po roce 1945 Sověty násilně vystěhován do Horního Slezska, aby se usadil na selském dvoře, který nedobrovolně opustili Hornoslezané německého původu. (s. 97–99).

Palej správně konstatuje, že mísení kultur může vyvolat v kulturně multiplikovaném prostoru jisté konflikty, které však mohou být literárně vhodně fikcionalizovány. To vše má ještě přirozenou vazbu na autorčin interkulturní a transkulturní původ.

Německá germanistka Elke Mehnert se snaží ve svém pojednání *Wladimir Kaminer – der „gute Russe“ aus Berlin* (Wladimir Kaminer – „dobrý Rus“ z Berlína) prokázat autorovu *popovost* a povrchnost, přičemž sama uvádí, že jeho povídkový debut *Russendisko* (2000) měl kromě velkého úspěchu u čtenářů také kladný ohlas u kritiky (s. 111).

V této souvislosti je zajímavá poznámka autorky o kritickém ohlasu v českém prostředí, kde je tato kniha označena za oblíbenou u *fanoušků lehčího žánru* (s. 112). K tomu možno dodat, že této *nálepce* odpovídá také české vydání *Ruského diska* (2011) nakladatelstvím Dauphin v edici Pop (Edice populárního psaní, knihy zábavy a odpočinku). Tento způsob prezentace snad může být pochopitelný ze strany nakladatele jako snaha zaujmout co největší okruh čtenářů. Podle mého názoru však tato literatura není jen zábavná, ale autor svým svěžím stylem, dobrým postřehem a neotřelým vtípem popisuje z pohledu migranta prostředí německého hlavního města, kde se usadil v roce 1990 jako kontingentní uprchlík

rusko-židovského původu z tehdejšího Sovětského Svazu.

Autorka na závěr chválí autorovu píli a myšlenkové bohatství a označuje ho za *stavitele mostů* mezi Rusy, Židy a Němci (s. 121–122).

Německý germanista Klaus Schenk přináší ve své stati *Hybride Konstellationen in Wort und Bild bei Herta Müller* (Hybridní konstelace slova a obrazu u Herty Müllerové) velmi zajímavé pojetí autorčiných obrazových a textových koláží. Vychází z toho, že v rané tvorbě, tematizující autorčin odchod z Rumunska do Německa, je pocit cizosti zprostředkováván obrazností jazyka, a tak dochází k silné provázanosti vizuality a cizosti (s. 125).

Slovní (textové) a obrazové koláže, které autorka vytváří z novin a časopisů podle Schenka podtrhují odcizení v jejím způsobu psaní. Podle mého názoru autor své teze výstižně dokládá na celé škále grafických ukázek z tvorby Müllerové, které vhodně ilustrují vlastní text. Autor dále dochází k tomu, že fiktivní *prostor vyprávění* se transformuje u autorky do *vyprávěného prostoru obrazu* (s. 129), a tak se stává její psaní *hybridním* (s. 131).

Německý germanista Horst Fassel nám v příspěvku *Schock und Anpassung. Schweizer Autoren und Immigranten auf der Suche nach Gemeinsamkeiten* (Šok a přizpůsobení. Švýcarští autoři a imigranti při hledání společných rysů) představuje dvě švýcarské autorky – migrantky Ágotu Kristófs (1935–2011) a Aglaju Veterany (1962–2002).

Kristófs emigrovala v jednadvaceti letech z Maďarska do frankofonní části Švýcarska a po jejím úmrtí ji francouzská televize označila za *duchovní sestru* Franze Kafky. Fassel zkoumá autorčinu tvorbu se zaměřením na její

vztah k nové a případně také ke staré vlasti a dochází k tomu, že Švýcarsko je pro ni útočištěm a symbolem pořádku (s. 161), zatímco Maďarsko zůstává vtělením zla (s. 167).

Vzhledem k zaměření Fasselovy stati je pochopitelné, že se nechce zabývat případnou podobností autorčiny tvorby s dílem F. Kafky. V textu však postrádám alespoň zmínku o tom, do jaké míry souvisel (případně nesouvisel) autorčin odchod z Maďarska s tamními událostmi v roce 1956, kdy zemi opustila. Tato otázka se, podle mého názoru nabízí v souvislosti s leitmotivem výše zmíněné trilogie – jedno z *dvojčat* opouští vlast, ale dvakrát se vrací, aby našlo *bratra*, který (jak se v závěru ukáže) byl pouze vypravěčovým fiktivním alter egem (s. 157).

Aglaja Veteranyi (1962–2002) přišla do Švýcarska z Rumunska v pěti letech, ale (podle vlastního tvrzení) až ve dvaceti letech se ztotožnila se svým okolím, když se realizovala jako herečka a autorka (s. 161). Ve svých autobiograficky laděných románech tematizuje nejen strach z neznáma v nové vlasti, ale zpětně také strach z Ceausescovy diktatury (s. 162).

V románovém debutu *Warum das Kind in der Polenta kocht* (1999) (Proč se dítě vaří v kaši) si dvě sestry, žijící v cirkusové rodině, která emigrovala do Švýcarska, připadají jako *cikánky*, a Fassel tento přírůstek považuje za obvyklé klišé. K tomuto nezbývá než dodat, jak jinak by se měly tyto dívky cítit (s. 165).

Polská germanistka Izabela Sellmer nám ve své stati *Verlorenes und Wiedergefundenes im Roman 'Tauben fliegen auf' von Melinda Nadj Abonji* (Ztracené a znovunalezené v románu Melindy Nadj Abonji 'Holubi vzlétají') velmi zasvěceně představuje německy

píšící švýcarskou autorku Melindu Nadj Abonji (1968), narozenou ve Vojvodině – maďarsky mluvící oblasti bývalé Jugoslávie, která následovala v pěti letech své rodiče do Švýcarska.

Můžeme říci, že se jedná o autorku ve vztahu k migrantské tematice velmi zajímavou a podle obecných měřítek nejen k této tematice, protože získala za svůj výše zmíněný román podle B. Spoerri (2012) Švýcarskou a Německou knižní cenu, tedy ocenění, které obvykle získávají etničtí Švýcaři a Němci. *Obvyklá* ocenění pro autory s migrantskou minulostí je totiž Adalbert-von-Chamisso-Preis.

Česká germanistka Jana Hrdličková napsala velmi přínosnou stať „*Je mehr Heimat ich erwarte, um so mehr Fremde treffe ich an.*“ *Die Slowakei und die Schweiz der Irena Brežná* („Čím více vlasti očekávám, o to více narážím na cizinu.“ Slovensko a Švýcarsko Ireny Brežné). Pozorně srovnává autorčino pojetí vlasti a ciziny v jejích dvou autobiograficky laděných románech *Die beste aller Welten* (2008) (Nejlepší ze všech světů) a *Die undankbare Fremde* (2012) (Nevdačná cudzinka).

Irena Brežná (1950), narozená v Bratislavě, vyrůstala v Trenčíně a v roce 1968 emigrovala s rodiči do Švýcarska. Jedenáctiletá vypravěčka Jana v prvním románu zkoumá *nejlepší ze světů* 50. let v Československu a mimo jiné zjišťuje, že *bratrský národ* Čechů je oproti Slovákům vtipnější, méně patetický a čeští muži jsou podstatně *emancipovanější* než slovenští (s. 181).

Jana se objevuje také ve druhém románu jako emigrantka ve Švýcarsku a vedle ní se objevuje ještě další, dospělá vypravěčka, která rovněž nepochází ze Švýcarska (s. 184–185). Obě kriticky sledují poměry ve Švýcarsku, především nerovnoprávný vztah mužů k ženám,

kteřé jsou většinou v domácnosti, a jsou tedy na nich finančně závislé (s. 186). Jana však nakonec dojde k závěru, že Švýcarsko je pro migranty přece jen *lepším světem* než socialistické Slovensko a místo *ideální vlasti* nalezne něco lepšího – sebe a svou vlastní sílu (s. 191).

Rumunská germanistka Daniela Ionescu-Bonani nám představuje ve svém velmi přínosném příspěvku *Transkultureller Raum und biographische Rückkopplung. Eine Analyse anhand der Romane 'Der kurze Weg nach Hause' und 'Der blinde Masseur' von Catalin Dorian Florescu* (Transkulturní prostor a biografická zpětná vazba. Analýza na základě románů Catalina Dorian Florescu 'Krátká cesta domů' a 'Slepý masér'). Florescu považovaný dnes za jednoho z nejdůležitějších německy píšících autorů, emigroval jako mladík v 80. letech s rodiči z Rumunska do Švýcarska a ve výše zmíněných románech tematizuje cestu hlavní postavy zpět do staré vlasti, tedy do Rumunska (s. 193).

Uvedl bych jednu výhradu k autorově kritice *exportu* nevěst z Východu na Západ, ke kterému často jejich rodiny v podstatě nutí s poukazem na to, že jedině se západními manžely budou mít lepší budoucnost. Autor tento princip na jiném místě považuje za oboustranně výhodnou vzájemnou *pomoc* (s. 197–198).

V poslední studii „*Abgebissen, nicht abgerissen*“ – *Identitätsverhandlungen auf der Reise in Julia Rabinowichs Roman 'Spaltkopf' (2008)* („Odkousnuto, nikoliv odtrženo“ – Probírání identit na cestě v románu Julii Rabinowich 'Rozštěpená hlava') se rakouská germanistka Sandra Vlasta velmi zasvěceně zabývá autobiografickým románem autorky rusko-židovského původu, narozené v roce 1971 v Leningradě,

kteřá přišla v roce 1977 s rodinou do Vídně (s. 207).

Ve stejné situaci je také vypravěčka autorčiny románové prvotiny, která popisuje cestu z Leningradu do Vídně a konečně zase *zpět* do Ruska, přičemž navštěvuje rovněž například Irsko a Skotsko. Cesta, případně cestování se tak jeví jako leitmotiv textu a podle Vlasty tak dochází ke kulturnímu transferu (s. 208).

Tato monografie si zaslouhuje pozornost nejen proto, že je takto souhrnných publikací poměrně málo, ale také pro cílevědomé úsilí editorů a autorů zachytit teoreticky i prakticky literární tvorbu přispívající ke kulturnímu obohacení a vzájemnému lepšímu porozumění etnicky stále pestřejšímu evropskému i mimoevropskému prostoru.

Graficky vhodně upravené texty publikace jsou doplněny bohatou bibliografií a na závěr jsou připojeny medailony autorů. Texty jsou srozumitelné odbornému i laickému publiku.

Další použité zdroje

- CORNEJO, Renata (2010): *Heimat im Wort. Zum Sprachwechsel der deutsch schreibenden tschechischen Autorinnen und Autoren nach 1968. Eine Bestandaufnahme*. Wien: Praesens Verlag.
- CORNEJO, Renata, PIONTEK, Slawomir a VLASTA, Sandra (2012): *Aus-siger Beiträge. National – postnational – transnational? Neuere Perspektiven auf die deutschsprachige Gegenwartsliteratur aus Mittel- und Osteuropa*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Filozofická fakulta.
- MONÍKOVÁ, Libuše (1994): *Prager Fenster: Essays*. München: Carl Hanser.
- PALEJ, Agnieszka (2004): *Interkulturelle Wechselbeziehungen zwischen Polen und Österreich im 20. Jahrhun-*

dert anhand der Werke von Thaddäus Rittner, Adam Zieliński und Radek Knapp. Wrocław: Atut.

SCHMITZ, Walter a KÖLLING, Daniela (2014): Gibt es eine Literatur der Migration? Zur Konzeption eines Handbuchs zur Literatur der Migration in den deutschsprachigen Ländern seit 1945. In: Cornejo, Renata, Piontek, Slawomir, Sellmer, Izabela a Vlasta, Sandra (eds.): *Wie viele Sprachen spricht die Literatur? Deutschsprachige Gegenwartsliteratur aus Mittel- und Osteuropa*. Wien: Praesens Verlag, s. 55–76.

SORKO, Katrin (2007): *Die Literatur der Systemmigration. Diskurs und*

Form. München: Martin Meidenbauer. SPOERRI, Bettina (2012): Eine mnemografische Landschaft mitten in Europa – eine narrativ-analytische Lektüre von Melinda Nadj Abonjis Tauben fliegen auf. In: Cornejo, Renata, Piontek, Slawomir a Vlasta, Sandra (eds.): *Aussiger Beiträge. National – postnational – transnational? Neuere Perspektiven auf die deutschsprachige Gegenwartsliteratur aus Mittel- und Osteuropa*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Filozofická fakulta, s. 65–80.

Jan Kubica*

KLIMEŠ, David (2015): *Jak zábavné je informovat. Infotainment čili infozábava v teorii, praxi a českém kontextu*. Praha: Karolinum.

David Klimeš je jedním z mála českých akademiků (a zároveň profesionální novinář, komentátor Hospodářských novin – poměrně zásadní fakt), kteří se snaží o uchopení konceptu infotainmentu čili infozábavy. Hodnotu studie *Jak zábavné je informovat. Infotainment čili infozábava v teorii, praxi a českém kontextu* tak lze vidět i ve snaze otevřít debatu, naznačit možné trajektorie výzkumné agendy a přiblížit rozdílné koncepce spjaté s infozábavou. Relevanci tématu zmiňuje i předmluva Tomáše Trampoty nazvaná Zábava jako stigmatizovaný modus komunikace. „Zezábavňování mediálních obsahů, které mají sloužit k informování o aktuálním dění, je důležité a aktuální téma, má totiž zásadní vliv na to, co a koho vnímá veřejnost jako zásadní a důležité, na to, jak nahlížíme svět

kolem nás, ale také jak vypadá náš zvnitřněný hodnotový systém“ (s. 10).

Vakuum, které Klimeš popisuje v souvislosti s výzkumem infozábavy v českém akademickém diskurzu („Reflexe tématu infozábavy a pronikání zábavy do zpravodajství v českém prostředí je stále na svém počátku“; s. 81), je stavem, jež charakterizuje i jiné domény, například doménu státní regulace. V jedné z podkapitol tak autor popisuje na několika zajímavých příkladech potíže regulátorů (zejména Rady pro rozhlasové a televizní vysílání) s tím, jak se vypořádat s elementy a průniky zábavy v žánrech a pořadech, v nichž by se normálně (ve smyslu vyhovění legislativě a zásad objektivit a vyváženosti, jež provozovatel vysílání má povinnost zajistit) objevovat neměla.

*Mgr. Jan Kubica, Ph.D., Ústav cizích jazyků, německá sekce, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, jan.kubica@upol.cz.

Ještě než se pokusím k textu připojit několik kritičtějších poznámek, je na místě zmínit jeho strukturu. V úvodu Klimeš čtenáře vtahuje do problematiky anekdotickým, silným případem proměn zpravodajství o důležité a opakované politické události – o českých prezidentských volbách. Stěžejním materiálem pro analýzu empirických dat (kapitola 2) jsou pak texty (tisku, televize) vztahující se k podobným politickým událostem, jež se vyznačují stálostí podmínek – k novoročnímu projevu prezidenta republiky a schvalování státního rozpočtu. Mezi úvodem a metodologicko-analytickou částí Klimeš zdatně shrnuje množství teoretických variací na téma infozábava (kapitola 1), a navíc tuto debatu třídí (s přihlédnutím k jejich slučitelnosti) do čtyř různých přístupů. V těch je infozábava konceptualizována jako: 1) potýkání informační a zábavní role médií; 2) důsledek komercializace; 3) výzva racionálně-kritické veřejné sféry a 4) produkt měnících se vztahů médií a politiky. Po hlavní analytické části následuje ještě kapitola 3, jejímž předmětem je reflexe tématu na třech frontách – 1) v diskurzu politickém (v něm téměř neexistuje, což je samo o sobě překvapivé zjištění, uvážíme-li, jak často se v médiích objevují jiné promluvy politiků – související s údajnou zuchtovostí, zkorumpovaností či s konspiracemi médií); 2) v diskurzu státní regulace a 3) v „meta-diskurzu“ samotných novinářů. Jaké významové souvislosti plynou z reflexe tématu v publicistickém diskurzu (např. výskyt různých výrazů spjatých s infozábavou v různých médiích) Klimeš (s. 96) rovněž přehledně shrnuje. V závěru se pak Klimeš přiklání k pochopení infozábavy jakožto funkce emocionální veřejné zprávy.

Kromě již zmíněného přínosu v podobě uceleného teoretického přehledu (který výrazně přesahuje samotné téma infozábavy) s množstvím zmínek konkrétních předmětů výzkumů, je text intuitivně strukturován. Dalším pojivem textu je i nástin historických proměn české mediální krajiny po roce 1989. Akademik/novinář Klimeš navíc čtenáře sám dokáže zaujmout či dokonce pobavit (byť zábava, jakožto *recepční fenomén*, často plyne ze čtení citací historických promluv konkrétních českých novinářů či politiků, nemusí tak být nutně úmyslem autora). Text navíc nabízí množství zajímavých poznatků, která vychází z empirických dat Klimešova vzorku. Infozábavní prvky v tématech, jako je schvalování státního rozpočtu, např. téměř vždy souvisí s narážkou „*na sporný charakter či intelekt osoby či osob v politice*“ (s. 102).

Kvalitní text je obecně schopen generovat polemiky. Takový je i text Klimešův. Jelikož se navíc týká zásadního společenského tématu, otevírá se rovněž prostor pro několik kritičtějších poznámek. Studie nečerpá z nijak rozsáhlé empirické báze – vychází z analýzy několika textů vztahujících se pouze k několika tématům, jde však o silné případy. To není samo o sobě výtkou. Čtenář či čtenářka však v samotném finále textu mohou pocítit rozporuplnost, zaskočení. Jednak ve smyslu jisté disproporce mezi množstvím Klimešem analyzovaných empirických dat a jeho dalekosáhlými závěry v podobě doporučení pro státní regulátory, byť ta dávají smysl a jsou ve finále motivována snahou pokusit se kvalitní regulací zlepšit též kvalitu informování. Jestliže ale mezi vytyčené cíle patřilo „*shrnout teoretické uvažování o pronikání zábavy především do zpravodajství a vytvořit odpovídající*

koncept infozábavy, skrze který by bylo užitečné jednotlivé infozábavní jevy analyzovat“ (s. 15), respektive nabídnout text mediologům, studentům, politikům či novinářům (s. 16), pak závěrečné návrhy směřující k vyjasnění pole působnosti médií (s. 106) a příslibu zpětného zostření hranic pro zpravodajství (resp. zostřené vnímání zpravodajského paradigmatu), které by se mělo pohybovat v racionálně-kritické veřejné sféře – skrze omezení infozábavy na funkci emocionální veřejné sféry a její podřazení do racionálně-kritické veřejné sféry (s. 108), působí přinejmenším překvapivě.

Jestliže v teoretické i analytické části je Klimeš poměrně důsledným konstruktivistou („*Z konstruktivistického pohledu je zpravodajské paradigma jen jednou z možností, jak strukturovat mediální realitu, aby byla brána za skutečnost*“; s. 19), v závěru již neváhá navrhnout např. „*výhradně objektivní, vyvážené a pravdivé zpravodajství na titulní stránce*“ (citace se váže k návrhům na vyjasnění sekvence příspěvků, např. v novinách, jejichž zamýšlený efekt se týká publika a má být především kognitivní – vyjasnit očekávání, kde bude „informace“, kde bude „zábava“; s. 108). Čtenáři se tak chce spekulovat, že je Klimeš občas přichycen v konfliktu rolí mezi akademikem a novinářem, jehož hlas, zájmy a hodnoty akademik čas od času nechává, možná nevědomě, do textu vstupovat.

Pokud je tedy třeba textu něco vytknout, mohl by to být rozhodně nedostatek reflexe autorových vlastních pozic (s jistou nadsázkou jsou absence a rezultující střet rolí a zájmů srovnatelné s rolemi ministra financí/majitele podstatné části českých médií či obecně je můžeme srovnat s problémem pozice vlastníka médií či mediálního profesionála a jeho vlast-

ních zájmů – a to s ohledem na jeho produkci, volbu témat, viz Bourdieu 1998). Další prostor pro polemiky skýtá již naznačený nepoměr mezi empirickým výzkumem a závěrečnými doporučeními pro regulaci. Jelikož Klimeš několikrát v textu opakuje, že zábava je nutně recepčním a na kontextu závislým fenoménem (a je ji tudíž třeba lokalizovat do kontextů mediálních publik, resp. jejich interpretací či reakcí), může být jako nedostatek vnímáno též výhradní upřednostnění dimenze obsahů mediální produkce, respektive absence analytické dimenze reakcí publik – různě společensky situovaných diváků zpráv, čtenářek novin atd.

Jako vhodné interdisciplinární doplnění k hlubšímu porozumění jevu infozábavy se tak jeví přístupy a metody kulturních studií či sociální/kulturní antropologie (v jejím rámci se pomalu etabluje podobor antropologie médií), které by recepční povahu zábavy byly schopny etnograficky prozkoumat i v místech samotného konzumu médií publiky, tedy se zapojením skutečných členů a členek těchto publik (Bird 1992, 253–254; Moores 1993, 1–10). Příslibem by pak mohlo být i rozšíření debaty o masové komunikaci mezi „obyčejné lidi“ (obyčejnost a viditelnost/přítomnost „obyčejných“ lidí v médiích sama o sobě závisí na velmi partikulární [ne]obyčejnosti, jak ukázal v pronikavé analýze Turner 2010), zohlednit jejich interpretace a hlasy, nikoli je pouze předpokládat, odhadovat či extrapolovat z analýz mediálních obsahů. I přes tyto výtky je třeba Klimešovu knihu ocenit a vnímat jako dobrý základ pro porozumění tuzemským médiím, jejichž pole (v bourdieuvském smyslu) zřetelně ovlivňuje mnohá další společenská pole, zejména to politické. Debata o kate-

goriích „zábava“ a „informace“, resp. o vztazích mezi nimi, může být jednou z dílčích debat v rámci kritického uvažování o moci a roli médií v české společnosti.

Další použité zdroje

BIRD, Elizabeth (1992): *Travels in Nowhere Land: Ethnography and the “Impossible” Audience*. *Critical Studies in Mass Communication*, roč. 9, č. 3, s. 250–260.

BOURDIEU, Pierre (1998): *On Television and Journalism*. London: Pluto Press.

MOORES, Shaun (1993): *Interpreting Audiences. The Ethnography of Media Consumption*. London: Sage Publications.

TURNER, Graeme (2010): *Ordinary People and the Media. The Demotic Turn*. London: Sage Publications.

*Jakub Chabr**

*Mgr. Jakub Chabr, Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, jakub.chabr@gmail.com.